

“מה יאמרו?”

תלמוד בבלי גיטין נו ע”א

ראש הבריונים בירושלים, היה בן אחותו של רבן יוחנן בן זכאי. שלח לו (ר' יוחנן בן זכאי:) בא אלי בסתר. בא, אמר לו: עד מתי תמשיכו במעשיכם, ותהרגו את העולם ברעב? אמר לו: מה אעשה, אם אומר להם משהו יהרגוני! אמר לו: הראה לי פתרון שיאפשר לי לצאת, אולי תהיה לפחות הצלה מועטת. אמר לו: עשה עצמך חולה, ויבואו כל העולם לשאול בשלומך, ויביאו משהו

הרב בני קלמנזון - 'על מה אבדה הארץ - עיונים באגדות החורבן

בלב סיפורי החורבן...אנו פוגשים את הסיפור המפורסם אודות רבן יוחנן בן זכאי ויציאתו מיבנה לירושלים... מעשי הקנאים, ששרפו את מחסני המזון של העיר, הולידו אצלנו את ההבנה כי ברמה המעשית, אין סיכוי להציל את העיר באמצעות המשך המלחמה. הואיל וכן, ריב”ז מחליט לצאת מן העיר. אולם, לא זו בלבד שהעיר נצורה מבחוץ על ידי הכוחות הרומאיים היא גם נעולה מבפנים על ידי הקנאים. תחילה, ריב”ז מנסה להשקיע את פעילותם ההרסנית של הבריונים, שורפי המחסנים. לכן, הוא מזמן אליו בן אחותו, אבא סיקרא. כפי שאפשר להבין משמו - סכין - מדובר באדם שהאלימות, הסכינאות, היא דרכו, והגמרא מתארת אותו כראש הבריונים - הקנאים האלימים שביקשו להמשיך את המלחמה בכל מחיר. הפגישה ביניהם נעשית בחשאי, והדבר מעורר תמיהה - מדוע שניים ממנהיגי העיר, המחזיקים בדעות שונות, אינם יכולים להיפגש בגלוי? הדבר מלמד אותנו לא רק על עוצמתו של הפילוג ששרר בירושלים, אלא גם על דפוסי ההתנהגות של בעלי המחלוקת, ועל אווירת האימה השלטת בעיר.

השאלה המרכזית שעולה שוב ושוב בחלק זה של הסיפור היא “מה יגידו?” “כיצד מצטיירים הדברים?” ולא “מה נעשה?” או “מה יש לעשות.”? בחשאי ובצנעה, נפגשים אבא סיקרא ורבן יוחנן בן זכאי. דבריו הראשונים של ריב”ז מתייחסים למעשיהם של הקנאים, הוא מבקר אותם בחריפות ושואל מדוע הם ממשיכים בדרכם למרות שברור שבכך הם ממיטים חורבן, רעב ומלחמה על כל העם. תשובתו של אבא סיקרא מפתיעה - ראש הקנאים אינו מנמק את מעשיו, הוא מודה כי דרכו מובילה לאבדון. אבל מפתיע עוד יותר הוא הנימוק שהוא נותן להמשכת אותה דרך - אם יקום כנגד אנשיו ויאמר להם לחדול, יהרגו אותו עצמו. זוהי מציאות בלתי נסבלת שבה כבר אין מקום לדיון הגיוני, לנימוקים ולבחירות רציונאלי. ות. בירושלים שלפני החורבן כבר אין הנהגה, השיקול היחיד הוא דעתם הפרועה של בעלי האגרוף - וחמור יותר, של הדימוי שנוצר בעיני אותם בריונים אלימים. כשריב”ז מבין כי אין תקווה למנוע או לתקן את ההרס שיוצרים הבריונים, הוא מחליט לצאת מן העיר. הוא התייאש מהסיכוי להציל את העיר כולה, הוא מבין כי ירושלים היא מקום שבו השיקול היחיד הוא הדימוי החברתי. ירושלים היא מקום אטום שאין בו הקשבה לא לדבר החכמים ולא לדבר המנהיגים. הקנאים מרוכזים לחלוטין בתוכניתם... הם אינם מוכנים או אף אינם מסוגלים להעמיד את מדיניותם במבחן הדיון והביקורת... ריב”ז ובן אחותו רוקמים תוכנית... הוא מתחזה לחולה וכל אנשי ירושלים באים לבקרו. כאשר יוצאת השמועה על ‘מותו’ הוא מו נח על מיטה ונישא על ידי תלמידיו... כדי ליצור אמינות למחזה הלוויה של ריב”ז, מניחים על גופתו “מידי סריא”, כלומר דבר מה מסריח, על מנת ליצור את הרושם כי הוא אכן מת. קשה להכחיש כי זהו מחזה גרוטסקי - אחד מגדולי החכמים, מי שעתיד להקים מחדש את עולה של תורה, שוכב על מיטתו ולצידו נבלה מצחינה. כשרבן יוחנן בן זכאי משתמש בתחבולת המוות כדי לצאת מהעיר, הוא מעיד על כך שלא רק שחורבן מרחף על העיר - גם הניצולים ממנו חווים מעין מוות לכאורה...

בשערי ירושלים ממתינים להם הקנאים אשר אינם מאפשרים את היציאה מן העיר. אנו מגלים כי הרעיון שהגה אבא סיקרא, התחזות למת, כבר עלה על דעתם של הקנאים, והם מבקשים למנוע אפשרות של מתים הקמים לתחייה. לכן, עומדים הקנאים שבשער מבקשים לבצע “יודא הריגה” בגופתו-לכאורה של ריב”ז - לדקור אותה או לדחוף אותה מעל המיטה.

הנימוק שבו משתמשים רבי יהושע ורבי אליעזר על מנת למנוע את

מסריח וישכיבו לצידך, ויאמרו שנפטר, וישאו אותך תלמידך ולא אף אדם אחר, כדי שלא ירגישו שאתה קל, שכן הם יודעים שאדם חי קל יותר מאדם מת. עשה כך, נשאו אותו רבי אליעזר מצד אחד ורבי יהושע מצד שני. כאשר הגיעו לשער העיר, רצו (הבריונים) לדקור אותו. אמר להם: יאמרו רבן דקרו! רצו לדחוף אותו, אמר להם: יאמרו רבן דחפו! פתחו לו את השער, ויצא

הבדיקה הזו היא “מה יאמרו” - הם מציעים לקנאים לחשוש מפני האפשרות שידיברו עליהם, שדעת הקהל תהיה נגדם. טיעון זה משכנע את הקנאים היטב. עצם המעשה של התעללות בגופה, ובמיוחד בגופתו של חכם, אינו פסול בעיניהם. לעומת זאת, מטריד אותם מאד החשש שמא תהליך שמועה על מעשיהם, שמא יהיה מי שיחשוב כי הם אינם מכבדים חכמים.

לאור התיאור של הגמרא כי הבריונים שרפו את מחסני החירום של ירושלים כנגד דעתם של חכמים, שביקשו להשלים עם הרומאים, מציגה אותם כאן באור צבוע ומגוחך במיוחד. מבחינה מסוימת אלו הם פניה של ירושלים שלפני החורבן - אותה נטייה להיצמד לבלתי חשוב באופן נחרץ, ולרמוס את העיקר. התנהגותם של הקנאים, והטיעון שבו משתמשים תלמידי ריב”ז כדי לשכנעם, מזכירה את דרכו של רבי זכריה בן אבקולס, שתוארה לעיל בסיפור קמצא ובר קמצא. יותר מכך, בשני המקרים אנו מוצאים שימוש בתבנית של “יאמרו” כהקדמה למסקנה שגויה מן המעשה. כזכור... שני הפתרונות המוצעים שם הקרבת הקורבן או הריגת השליח הבוגדני - נדחים על ידי רבי זכריה מחשש שמא יובילו את השומעים למסקנות הלכתיות שגויות. נראה לומר כי הדמיון הזה אינו מקרי. אותם דפוסים בעיתיים שהופיעו במקדש, מאפיינים גם את קנאי ירושלים.

כשם שאנו נמנע פתרון המשבר ופרצה המלחמה, כאן הובילו אותם אנשים את העיר לאסון. אמנם יש לציין כי כאן מוצגת דרך חשיבה זו על ידי תלמידי ריב”ז ומטרתם להפר את המצור הפנימי של הקנאים, אך אנו למדים מכאן היטב מה יכול להתיי שבו על דעתם של אלו. חלק זה של הסיפור חשוב לדיון שלנו משום שהוא מבחיר לא רק כיצד יצא ריב”ז מירושלים, אלא גם מדוע. תהליך היציאה היה מלווה בהתמודדות עם השחתתה של ירושלים המעדיפה להתמקד ב”יאמרו”, בדימויים חיצוניים, ולא ברעיונות. בהכירו את המצב הרוחני והפוליטי בירושלים של זמנו, הבין ריב”ז כי אין מנוס מחורבן וכי הקב”ה יעניק לצבא הרומאי את הניצחון. הוא הבין כי אי אפשר אלא לבחור בדרך של “הצלה מעטה”. כל זאת, אף על פי שידע היטב כי להצלה זו מחיר כבד...

רגע לפני מיתתו עוסק ריב”ז, למול תלמידיו, בחששו מפני המוות ומפני הדין הא-לוהי שלאחריו... לאחר הבעת הפחד אומר ריב”ז לתלמידיו שלושה דברים: “שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם...” ייתכן כי הבקשה הראשונה מרמזת לאותו פגם מהותי שהיה בירושלים קודם החורבן. כזכור, גם אבא סיקרא, ראש הבריונים ואחיינו של ריב”ז, וגם הקנאים העומדים בשער, מתוארים בסיפור שלנו כמי שמעוניינים בעיקר בשאלה “מה יאמרו עלי האחרים”. ראש הבריונים יודע כי אין לעיר סיכוי, אבל אין הוא מוכן לעמוד כנגד חבריו. במילים אחרות - הוא ירא מבני האדם יותר מאשר מן השמים. כך גם אפשר לתאר את התנהגותם של הקנאים - אין הם מהססים מלדקור או לדחוף את מה שהם חושבים לגוייתו של ריב”ז, ורק דברי התלמידים “יאמרו רבם דקרו” מונעת אותם מלעשות כן...

ריב”ז, המנהיג העולה הוא האנטיתזה של רבי זכריה בן אבקולס, המנהיג שהורד. שניהם התלבטו, אך בעוד שלבטיו של רבי זכריה תלושים מהמציאות, הרי שלבטיו של ריב”ז הם חלק בלתי נפרד מכל החלטה גדולה. אין בנמצא החלטות בעיניים חשובים שאין להן מחיר עמוק וקשה. מנהיג בשיעור קומתו של ריב”ז ידע כי אין דרכו האפשרות היחידה וידע כי יש לה מחיר כבד. למרות זאת, בסופו של דבר והרף ההיסוסים - ריב”ז בחר בנתיב עצום של שיקום התורה והיהדות בדור יבנה ובכך הקים עולה של תורה...